

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-320-4-32>

УДК 339.9

Оксана ВОРОНКО

Львівський торговельно-економічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-8235-611X>

oksanavoronko@i.ua

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Ідентифіковано та проаналізовано фактори, які сприяють активізації міжнародного бізнесу вітчизняних суб'єктів господарювання. Метою дослідження визначено ідентифікацію та аналіз факторів розвитку міжнародної діяльності підприємств України в умовах нестабільності. Зроблено акцент на тому, що за складної ситуації відповідальними суб'єктами за розвиток українського бізнесу на нинішньому етапі є самі підприємства та держава; відтак, особливої актуальності набувають питання приватно-публічної політики у сфері нарощення обсягів та забезпечення належної ефективності процесів розвитку міжнародної діяльності вітчизняних підприємств в умовах нестабільності. Ідентифіковано та проаналізовано групи факторів розвитку міжнародної діяльності вітчизняних підприємств в умовах нестабільності, які: сприяють розосередженню зовнішньоекономічної діяльності вітчизняного бізнесу; визначають джерела та форми залучення фінансового забезпечення для розвитку діяльності на міжнародних ринках; дозволяють системно посилити факторні конкурентні переваги на зовнішніх ринках; визначають аспекти комбінування комплементарних продуктів; слугують перешкодами розвитку міжнародної діяльності; стосуються трансакційних та трансформаційних витрат зовнішньоекономічної діяльності; розкривають можливості міжнародної технічної допомоги в частині розвитку міжнародної діяльності вітчизняних підприємств.

Ключові слова: міжнародна економіка, міжнародна діяльність, міжнародний бізнес, міжнародні ринки, зовнішньоекономічна діяльність, експорт продукції, нестабільність, фактори розвитку.

Oksana VORONKO

Lviv University of Trade and Economics

FACTORS OF DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN CONDITIONS OF INSTABILITY

The article focuses on issues of development of foreign economic activity of domestic enterprises in the existing conditions of instability, including those caused by the consequences of a full-scale war. Factors contributing to the activation of international business of domestic business entities have been identified and analyzed. The purpose of the research is to identify and analyze the factors of development of international activities of Ukrainian enterprises in conditions of instability. It has been proven that methodological and applied developments in the field of researching the environment of the international economy are always relevant and constantly require new research and developments, especially in terms of refining the methodology for identifying and analyzing factors influencing the activation and development of the international activities of Ukrainian enterprises in conditions of critical economic and social -social instability. Emphasis was placed on the fact that, in a difficult situation, the entities responsible for the development of Ukrainian business at the current stage are the enterprises themselves and the state; therefore, issues of private-public policy in the sphere of increasing volumes and ensuring the proper efficiency of the processes of development of the international activity of domestic enterprises in conditions of instability are gaining special relevance. Groups of factors for the development of international activities of domestic enterprises in conditions of instability have been identified and analyzed: contribute to the decentralization of foreign economic activity of domestic business; determine the sources and forms of attracting financial support for the development of activities on international markets; make it possible to systematically strengthen factor competitive advantages in foreign product sales markets; determine the aspects of combining complementary products; serve as obstacles to the development of international activities of Ukrainian enterprises; relate to transactional and transformational costs of foreign economic activity; reveal the possibilities of international technical assistance in terms of the development of international activities of domestic enterprises.

Keywords: international economy, international activity, international business, international markets, foreign economic activity, product export, instability, development factors.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

За ситуації нестабільності, коли Україна перебуває у фазі активної війни за свою незалежність, втрачаючи при цьому (через зовнішні міграційні процеси та загибель населення) значну частину своїх громадян, а, відтак, і ділової активності та місткості внутрішнього ринку, однією із альтернатив виходу з ситуації та збереження фінансово-економічної стійкості суб'єктів господарювання, особливо базових видів економічної діяльності та реального сектора національного господарства, є активізація зовнішньоекономічної діяльності з метою організації, здійснення та розширення обсягів експорту власної продукції на міжнародні ринки.

Однак, розвиток міжнародної економічної діяльності процес істотно складніший, а ніж просування та збут продукції на внутрішньому ринку. Передусім він потребує врахування значно більшого спектру факторів впливу на міжнародний бізнес і його ефективність, з поміж яких ключовими факторами, які визначають і можливості, і активність, і ефективність підприємств, які спеціалізуються на просуванні продукції на міжнародних ринках, є глобальні, локальні, інвестиційні та управлінського характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На сьогодні питання просування продукції на міжнародні ринки досліджувалися з різних позицій. Якщо брати суто мікрорівневий аспект, то тут більшість досліджень присвячені питанням організації, здійснення, фінансування та на загал підтримки експортно-імпортних операцій суб'єктів господарювання (І. Басанець [1], П. Гринько [2], Ю. Козак, Н. Логвінова та І. Сіваченко [3]), а також вибудовування цілісної дієвої системи управління просуванням продукції підприємств на зовнішні міжнародні ринки збуту (Л. Малярець [4]).

З позиції макроекономічного рівня акценти в сучасних дослідженнях зміщуються в бік аналізування суто ринкових тенденцій, стану і перспектив розвитку міжнародних ринків товарів і продукції (Р. Лупак та інші [5; 6; 7]). У низці публікацій достатньо вагома увага приділяється й аналізуванню факторів, які, з одного боку, обмежують можливості підприємств у частині розвитку їх міжнародної діяльності, а, з іншого боку, факторів, які можуть позитивно вплинути на активізацію та розвиток, підвищення ефективності міжнародної діяльності вітчизняних підприємств в умовах нестабільності. Це, зокрема результати досліджень Л. Кримчака [8], О. Маслака, Д. Пирогова та Н. Гришка [9], В. Чернишова [10] та інших вчених.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Разом із тим, фактори, які визначають просування продукції підприємств на міжнародні ринки, а також на загал активізації і розвитку міжнародної діяльності підприємств та ще й в умовах критично гострої нестабільності, апіорі не можуть бути константами, є перманентними і саме тому потребують постійного моніторингу в цілях визначення та врахування під час планування і здійснення вітчизняними підприємствами заходів щодо розвитку міжнародної діяльності. Відтак, напрацювання в цій сфері завжди актуальні і потребують все нових і нових досліджень, напрацювань, особливо в частині уточнення методики ідентифікації та аналізування факторів впливу на активізацію та розвиток міжнародної діяльності підприємств України в умовах критично гострої економічної та суспільно-соціальної нестабільності.

Формулювання цілей статті

Метою статті є здійснення ідентифікації та аналізування факторів розвитку міжнародної діяльності підприємств України в умовах нестабільності.

Виклад основного матеріалу

Таким чином, розвиток міжнародної діяльності є потенційною можливістю вітчизняних підприємств відносно збереження їх життєздатності в умовах критично складного середовища вітчизняної економіки, підірваної негативними наслідками повномасштабної війни, яка відбувається безпосередньо на території нашої країни. При тому, дуже важливо ідентифікувати фактори, врахування та підсилення дії яких буде сприяти масштабуванню та ефективізації міжнародної діяльності вітчизняних підприємств і важливо одразу наголосити на тому, що за складної ситуації відповідальними суб'єктами за розвиток українського бізнесу на нинішньому етапі є самі підприємства та держава.

Відтак особливої актуальності набувають питання *приватно-публічної політики* у сфері нарощення обсягів та забезпечення належної ефективності процесів розвитку міжнародної діяльності вітчизняних підприємств в умовах нестабільності.

На загал, політику посилення факторних конкурентних переваг вітчизняних підприємств на міжнародних ринках доцільно реалізовувати за такими двома напрямками:

- 1) покращення ресурсного забезпечення діяльності;
- 2) підсилення наявних і перспективних сильних сторін та можливостей.

Щодо першого, то тут важливим є усунення концентрації на локальних ринках та сприяння популяризації продукції вітчизняних підприємств на зовнішніх ринках та підвищенню їх інвестиційної активності. Міцне конкурентне становище та подальший розвиток підприємств неможливо забезпечити у випадку концентрації ними своєї діяльності виключно на внутрішньому ринку та на вітчизняних замовниках, без належної взаємодії і підтримки. Розосередженню комерційної господарської діяльності вітчизняного бізнесу сприятимуть: проведення моніторингу якості продукції і виявлення на його основі найбільш успішних фірм, розробка за результатами моніторингу «еталонів успішності» за основними типами продуктів; надання підприємствам додаткових послуг у таких сферах відносно міжнародних ринків, як дослідження та аналіз ринку; розробка стратегії; фінансовий менеджмент; підготовка та експертиза інвестиційних проектів; управління маркетингом; управління виробництвом; управління персоналом; інформаційні технології; популяризація практики досягнення успіху серед інших підприємств (може здійснюватися зі залученням до цієї роботи громадських об'єднань та асоціацій суб'єктів ринку); формування «рейтингів успішності» підприємств та визначення переліку найбільш потужних економічних агентів на міжнародних ринках, популяризація торгових марок та загального позитивного іміджу продукції цих підприємств за кордоном; створення на базі асоціативних підприємницьких структур, а також представництвах України за кордоном комітетів посилення факторних конкурентних переваг вітчизняного бізнесу, до завдань яких повинні увійти: сприяння у формуванні мережі коопераційних та конкурентних зв'язків з суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності для зміцнення конкурентних позицій вітчизняної

продукції на зовнішніх ринках; виконання ролі посередника з посилення кооперації між вітчизняними суб'єктами бізнесу та закордонними підприємствами (бажано корпоративними структурами) на основі субпідрядних та безпосередньо контрактних відносин; надання експортерам-початківцям консультацій спеціалістів; забезпечення інформаційної підтримки та створення довідкової служби для проведення маркетингових досліджень зовнішніх ринків збуту; пошук франчайзерів та допомога в організації виставок продукції (продукції) підприємств за кордоном; підвищення якості вітчизняних інформаційно-консультаційних послуг та ефективності управління підприємствами, що їх надають. Для цього необхідно розробити механізми заохочення переходу підприємств на міжнародні стандарти якості. Зауважимо, що чи не найбільш дієвим тут є фінансування за рахунок бюджетних коштів навчання керівників та фахівців підприємств, експертів з впровадження міжнародних систем якості управління з обов'язковим відстеженням подальшого отримання фірмами, які пройшли навчання чи консультації, відповідних сертифікатів якості міжнародного взірця; покращення доступності фінансово-кредитних ресурсів для розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств.

Очевидно, що належне фінансове забезпечення є основою конкурентоспроможності господарювання підприємств всіх видів економічної діяльності. Для підприємств воно дозволяє сформувати необхідну матеріально-технічну базу, а також понести адекватні витрати на посилення інтелектуально-кадрового потенціалу. Проте, доступність фінансових ресурсів вітчизняного банківського сектора є ускладненою, а вартість – істотно вищою порівняно з економічно більш розвиненими країнами. Це є однією з об'єктивних перешкод посилення конкурентних позицій підприємств України, а також засвідчує необхідність залучення коштів з міжнародних фінансово-кредитних фондів або пошуку дієвих механізмів здешевлення внутрішніх ресурсів. В контексті останнього державі варто ініціювати створення та збільшення обсягів діяльності фондів фінансового розвитку зовнішньоекономічної сфери з спільною участю держави, асоціативних підприємницьких організацій, представників фінансово-кредитного сектора, підприємств, а також суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Світова практика засвідчує, що за умови ефективного управління такими інститутами, а також раціонального розподілу ресурсів уможливується структурно збалансований розвиток різних типів підприємств, які спеціалізуються на розвитку власної міжнародної діяльності, а також збільшення кількості діючих та ефективних підприємств, сприяння створенню нових суб'єктів бізнесу, особливо у реальному секторі економіки, та посилення кооперації між виробниками продукції та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Цього можна досягнути за рахунок створення технологічних та індустріальних парків із наданням зазначеним суб'єктам у пільгове користування офісних та виробничих площ, інформаційної та ресурсної підтримки, виконання функцій центрів із формування коопераційних зв'язків, у т. ч. щодо розробки та впровадження розробок підприємств, спрямованих на впровадження на підприємствах, що виготовляють продукцію на експорт інноваційних технологій. Разом з тим, на локальному рівні може бути одержано й якісний ефект (удосконалення підприємницького середовища, зростання іміджу влади, покращення інвестиційного рейтингу території тощо).

Щодо іншого, не менш важливого напряму посилення факторних конкурентних переваг вітчизняних підприємств – покращення наявних і перспективних сильних сторін та можливостей, то тут важливо активізувати участь України в міжнародному аутсорсингу.

Для цього необхідно працювати над підвищенням рівня кваліфікації персоналу підприємств та розвитку IT-інфраструктури, інформаційно-телекомунікаційної та транспортно-логістичної інфраструктури, інформаційних, комп'ютерних, телекомунікаційних, космічних, авіаційних послуг, продуктів з досліджень та розробок. Така політика сприятиме не тільки розвитку зовнішньоекономічної сфери (як наслідку використання переваг за вказаними напрямками), але й синергетичному ефекту комплексного розвитку вітчизняних продукції в системі міжнародних економічних відносин.

З огляду на сучасні тенденції розвитку попиту на вітчизняну продукцію в системі зовнішньоекономічної діяльності, вітчизняним підприємствам варто використовувати так зване комбінування комплементарних продуктів (наприклад, оптимізації логістичних процесів та автоматизації, розробки систем бюджетування та автоматизації, HR-консалтингу та тренінгу).

Як вже зазначалося, на відміну від поширеного в економічно розвинених країнах досвіду планомірного співробітництва абсолютної більшості підприємств з консультантами, які забезпечують їх обслуговування з проблем управління, управлінське консультування в Україні використовується епізодично. Зокрема в зовнішньоекономічній сфері це обумовлено тим, що переважна більшість підприємств звертається за допомогою лише в критичних ситуаціях, коли вкрай складно власними зусиллями вирішити певну проблемну ситуацію.

Очевидно, що тут мають місце як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. Серед останніх вагому роль відіграють неусвідомленість потреби в зовнішньому консультуванні та так званий «поріг ментальності», обумовлений систематичними плановими витратами на консультування, який часто призводить до обмеження виключно внутрішнім консультуванням або делегування всіх інформаційно-консультаційних функцій виключно власному персоналу.

Найбільш істотними факторами – об'єктивними перешкодами розвитку міжнародної діяльності українських підприємств є висока вартість продукції та низька поінформованість про їх пропозицію на зовнішніх ринках збуту. Відтак, для покращення можливостей доступу суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності до зовнішніх ринків збуту необхідно передусім реалізувати заходи, спрямовані на вирішення цих проблем.

Не зважаючи на системність та складність окреслених перешкод, вважаємо, що їх вирішення не є настільки складними завданнями, наскільки достатніми є можливості публічно-приватного партнерства у цій сфері. Йдеться про те, що у більшості випадків причина завищеної вартості товарів та продукції криється у недоліках розвитку конкурентного ринкового середовища в аналізованій сфері, а саме – у відкритій чи прихованій монополізації вітчизняних ринків, а, відтак, надмірно високих додаткових трансакційних та трансформаційних витратах. Розділяючи думку, що саме це є головною (але не єдиною) причиною інколи надмірно високої вартості вітчизняної продукції, що йде на експорт, зауважимо, що проявами монополізації ринків є закритість частини інформації, а також виключне право з надання окремих видів послуг (причому на платній основі) певним державним структурам. Мова йде про окремі державні структури в системі ліцензування і квотування обсягів експорту та імпорту товарів (продукції), Торгово-промислової палати України та її регіональні представництва, що мають право на виключне надання окремих послуг для суб'єктів зовнішньоекономічних операцій. Отже, визріла необхідність передачі більшості інформаційно-консультаційних продукцій в зовнішньоекономічній сфері (зокрема тих, що надають торгово-промислової палати) недержавним консультантам задля зменшення монополії на адміністративні послуги, розвитку здорової конкуренції в аналізованій сфері та забезпечення більш економічно обґрунтованого ціноутворення. Тобто будь-які заборони або виключні права щодо інформаційно-консультаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності в розвинених економіках мають бути знятими.

Частково вирішення проблеми здешевлення вартості вітчизняної продукції, що йде на експорт, криється й у необхідності зменшення залежності української зовнішньоекономічної сфери від іноземних експертів та зменшення таким чином витрат на іноземних високооплачуваних консультантів. Але це потребує державного сприяння в популяризації продукції вітчизняних підприємств, в тому числі на зовнішніх ринках, розробці для вітчизняних підприємств типових методичних рекомендацій з проведення консультаційної діяльності (що є вкрай необхідним заходом їх адаптації до умов європейської інтеграції та глобалізації ринків), створенні центрів підготовки і перепідготовки консультантів в Україні, поступовому налагодженні відносин, що базуються на постійному консультаційному обслуговуванні, адже такий характер співпраці є не лише більш економічним для замовника, але й дозволяє поетапно перейти до здешевлення вітчизняної продукції, яка позиціонується на міжнародних ринках.

Таким чином, покращенню конкурентного середовища, а відтак, і збільшенню доступності продукції вітчизняних підприємств до зовнішньоекономічної діяльності, сприятиме й збільшення ролі держави. Йдеться про забезпечення її ширшої присутності не лише як регулятора, але й як ефективного суб'єкта підтримки зовнішньоекономічної діяльності. Для цього видається доцільним посилення ролі державного консультування (через компанії державної форми власності або з державною часткою в капіталі) у найбільш перспективних для нашої держави видах зовнішньоекономічної діяльності та операціях, а також розширення можливостей держави щодо фінансово-кредитного сприяння експортерам через створення мережі спеціалізованих компаній для надання гарантій в обмін на кредити, зниження вартості консультаційних продукцій; запровадження співпраці з державними страховими компаніями для страхування економічного ризику підприємств на випадок фінансових та інших втрат, зумовлених змінами кон'юнктури зовнішніх ринків.

Крім того, для збільшення попиту на вітчизняну продукцію за кордоном необхідно, щоб вітчизняні внутрішні ринки ставали більш прозорими. Це, своєю чергою, потребує покращення поінформованості потенційних клієнтів про продукцію вітчизняних підприємств. У більшості країн світу дієвими інструментами, що використовуються для цього, є започаткування практики ведення реєстрів підприємств та їх продукції.

Великі можливості у сфері розвитку міжнародної діяльності підприємств в умовах нестабільності відкриває так звана технічна допомога:

міжнародна – консалтингові та інші професійні послуги, що надаються за рахунок міжнародних урядових або неурядових організацій підприємствам та організаціям за кордоном;

внутрішня – консалтингові та інші професійні послуги, що надаються за рахунок урядових чи неурядових організацій підприємствам і організаціям всередині країни (як правило, цей вид технічної допомоги використовується для суб'єктів малого міжнародного підприємництва та некомерційних організацій).

Існує також практика фінансування заходів в межах технічної фінансової та іншої допомоги суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності з боку міжнародних організацій (ЄС, Світового банку, ЄБРР, Міжнародної організації праці), урядів економічно розвинених країн (Великобританії, Німеччини, США, Канади), недержавних організацій з країн США, Німеччини, Канади та ін. (Фонди Сороса, Еберта, Аденауера, Корпус громадян за демократію, Американська асоціація юристів та ін.).

Вважаємо, що не потрібно відкидати й традиційні інструменти, які можуть використовуватися для популяризації продукції вітчизняних підприємств на зовнішніх ринках збуту. Так, дієвими засобами просування продукції на сьогодні виступають: рекомендації, ділові заходи, реклама в мережі Інтернет, персональне звернення до потенційних клієнтів. Для пошуку останніх доцільно поширювати інформаційні звернення через представництва органів влади, фінансово-кредитного сектору та існуючих клієнтів. Іншим засобом просування продукції виступають різноманітні ділові та комунікативні заходи, зокрема організовані безпосередньо підприємствами чи їх представниками за кордоном, а для їх вищої успішності доцільною є кооперація з представниками каналів просування продукції. Ефективним є й просування продукції через мережу Інтернет.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Методико-прикладні напрацювання у сфері дослідження середовища міжнародної економіки завжди актуальні і на постійній основі потребують нових досліджень, напрацювань, особливо в частині уточнення методики ідентифікації та аналізування факторів впливу на активізацію та розвиток міжнародної діяльності підприємств України в умовах критично гострої економічної та суспільно-соціальної нестабільності.

При тому важливо утвердити суспільне переконання про те, що за складної ситуації відповідальними суб'єктами за розвиток українського бізнесу на нинішньому етапі є самі підприємства та держава; відтак, особливої актуальності набувають питання приватно-публічної політики у сфері нарощення обсягів та забезпечення належної ефективності процесів розвитку міжнародної діяльності вітчизняних підприємств в умовах нестабільності.

У процесі розвитку міжнародної діяльності вітчизняних підприємств в умовах нестабільності ключовими факторами, які мають перебувати у фокусі уваги, ідентифікуватися та аналізуватися, є такі, що: сприяють розосередженню зовнішньоекономічної діяльності вітчизняного бізнесу; визначають джерела та форми залучення фінансового ресурсу для розвитку діяльності на міжнародних ринках; дозволяють системно посилити факторні конкурентні переваги на зовнішніх ринках збуту продукції; визначають аспекти комбінування комплементарних продуктів; слугують засобами підтримки міжнародної діяльності українських підприємств; стосуються оптимізації та мінімізації транзакційних та трансформаційних витрат зовнішньоекономічної діяльності; розкривають можливості міжнародної технічної допомоги в частині розвитку міжнародної діяльності вітчизняних підприємств.

Подальші наукові дослідження в цій сфері важливо присвятити питанням визначення засобів і заходів активізації процесів просування продукції (продукції) підприємств на міжнародних ринках.

Література

1. Басанець І. В. Теоретична сутність аудиту зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. 2021. № 3. С. 248–253.
2. Гринько П. О. Формування системи показників діагностики ефективності експортно-імпоротної діяльності підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 20. С. 122–125.
3. Козак Ю. Г., Логвінова Н. С., Сіваченко І. Ю. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: сучасні особливості функціонування та аналізу розвитку : монографія. Одеса : ОНЕУ, 2012. 182 с.
4. Малярць Л. М., Гринько П. О. Аналітичне забезпечення аналізу ефективності експортно-імпоротної діяльності підприємства. Проблеми економіки. 2019. № 1 (39). С. 208–216.
5. Lupak R., Boiko R., Kunytska-Iliash M., Vasylytsiv T. State Management of Import Dependency and State's Economic Security Ensuring: New Approaches to Evaluating and Strategizing. Accounting. 2021. Vol. 7. Is. 4. P. 855–864.
6. Vasylytsiv T., Lupak R. Priorities and tools of the state regional policy of import substitution in the market of consumer goods of Ukraine. Стратегічні пріоритети. 2017. № 3 (44). С. 105–112.
7. Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство-регіон : колективна монографія / за ред. Ю. Г. Козака. Київ : ЦУЛ, 2017. 240 с.
8. Кримчак Л. А. Інформаційне забезпечення управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. 2018. № 6. Т. 1. С. 260–262.
9. Маслак О. І., Пирогов Д. Л., Гришко Н. Є. Оцінка економічної безпеки підприємства при зовнішньоекономічній діяльності. Вісник КрНУ ім. М. Остроградського. 2012. Вип. 3(74). С. 163–169.
10. Чернишов В. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 24. URL : <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/215/20>.

References

1. Basanets, I. V. (2021). The theoretical essence of the audit of foreign economic activity of economic entities. Bulletin of Sumy State University. Economy series. no. 3. P. 248–253.

2. Grynko, P. O. (2018). Formation of a system of indicators for diagnosing the efficiency of the enterprise's export-import activity. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. Is. 20. P. 122–125.
3. Kozak, Y. G., Logvinova, N. S., Sivachenko, I. Yu. (2012). *Foreign economic activity of enterprises: modern features of functioning and analysis of development: monograph*. Odesa : ONEU. 182 p.
4. Malyarets, L. M., Grynko, P. O. (2019). Analytical support for the analysis of the efficiency of the export-import activity of the enterprise. *Problems of the economy*. no. 1 (39). P. 208–216.
5. Lupak, R., Boiko, R., Kynytska-Iliash, M., Vasylytsiv, T. (2021). *State Management of Import Dependency and State's Economic Security Ensuring: New Approaches to Evaluating and Strategizing*. *Accounting*. Vol. 7. Is. 4. P. 855–864.
6. Vasylytsiv, T., Lupak, R. (2017). Priorities and tools of the state regional policy of import substitution in the market of consumer goods of Ukraine. *Strategic priorities*. no. 3 (44). P. 105–112.
7. Kozak, Yu. G. (2017). *Foreign economic activity: enterprise-region : collective monograph*. Kyiv : TsUL. 240 p.
8. Krymchak, L. A. (2018). Information support for management of economic security of foreign economic activity of domestic enterprises. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*. no. 6. Vol. 1. P. 260–262.
9. Maslak, O. I., Pirogov, D. L., Grishko, N. E. (2012). Assessment of the economic security of the enterprise during foreign economic activity. *Bulletin of KrNU named after M. Ostrogradskyi*. Is. 3(74). P. 163–169.
10. Chernyshov, V. (2021). Economic security of foreign economic activity of enterprises. *Economy and society*. Is. 24. URL : <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/215/206>.